A MAGYAROK 954 ÉS 955 ÉVI HADJÁRATA.[1])

A byzancziakkal kötött öt évi fegyvernyugvás 948-ban lejárt, s a barátságos viszonyt újra gyakori becsapások váltották fel. E becsapások vezére Bulcsu volt — ma Bölcsnek mondanók — a kende Kálnak fia, szintén kende. Sátra a Balaton északkeleti vidékén — a mai Veszprémben, Zalában — szokott állani. A fegyverszünet idejében Árpád egyik szépunokájával Termással, Tevel fiával, Konstantinápolyban járt, kereszténynyé lett, a byzanczi udvartól drága ajándékokat, patriczíusi czímet kapott, de otthon vad, vérengző természete ismét visszavitte a pogányságra s »Istennel kötött frigyét megszegvén«, tovább dühöngött, úgy hogy nevét még a késő utókor is *Vér*bulcsunak mondotta. Ő volt e korban Magyarország leghíresebb hadvezére. Ő vezette a hadakat, melyek 954-ben és 955-ben Magyarországból kiindultak, hogy Franczíaországot, Németországot végig dulják — utoljára.[2])

[1]) Töredék szerző ily czímű készülő munkájából: *A magyar nemzet története Szent Istvánig.* — Ugyanott vitatja, hogy Konstantin császár *karkhas*-a vagy *karkhan*-ja, a kozár *kender-khakan*, — magyarúl *kende* volt.

[2]) Bulcsuról Konstantinus *De administrando imperio*, c. 40. Kedrenos II. 328. — *Bulsuu, vir sanguinis*, mondja Anonymus c. 53., csakhogy Bogát fiának nevezi. Itt, úgy látszik, a hazai emlékek két embert zavarnak össze; a byzancziak Bulcsuja, ki a németek ellen elveszett, alig lehet a honfoglalás egyik hőse, hacsak fel nem teszszük, hogy 955-ben vagy nyolczvan esztendős volt. A mit azonban a honfoglaló egyéniségéről mesél Kézai, mondát, tudákosságot egybevetve, némileg illik a történelem Bulcsujára: »Pro eo enim Werbulchu est vocatus, qui — — plures Germanos assari fecit super veru, et tanta crudelitate in eos dicitur exarsisse, quod quorundam quoque sanguinem bibit sicut vinum«. *(M. Florianus:* Fontes Dom. II. 73.) Ugyancsak ő, valamint a KK. c. 18. (Fl. II. 127.) beszélik, hogy Werbulchu a Balaton tájára telepedett. Atyjának Kálnak neve csak-

Németország az utóbbi időben nagyon megerősödött. Ottó király fenhatósága alá vetette Olaszországot (951) s attól az aquilejai — friauli és isztriai — és veronai markot Henrik öcscse herczegségéhez, Bajorországhoz csatolta, úgy, hogy miután már Karantánia is Henriket uralta: Magyarország egész nyugati határán, Cseh-Morvaországtól lefelé, e kemény férfiuval látta magát szemben (952). Azonban a birodalomban belviszály is dühöngött. Ottó király ellen legöregebb fia: a huszonhárom éves Liudolf sváb herczeg, veje: a frank vörös Konrád, lotharingiai herczeg, híres vitéz, »kinek se gyalog, se lóháton nem volt párja,« pártot ütöttek, s e viszálykodásnak nem utolsó oka a kaján bajor herczeg — Henrik — volt, ki Liudolffal, vörös Konráddal összeveszett. A birodalom nagy része: Lotharingia, a sváb föld, Bajorország — mely kemény herczege ellen fellázadt — Ottó ellen fordult.[1]) Azonban Ottó bátran szembeszállt a veszélylyel, s mikor a magyarok 954 elején hivatlanúl beavatkoztak, *ellenfelei* szorultak segítségükre. A mint hallotta, hogy a magyarok betörtek, »a nagy veszélyben elég bátran« nagy sereget gyüjtött s a rettentő ellenség elé sietett, de már Bajorországban nem találta. Liudolf kalauzokat adott mellé jök, hogy Lotharingiába vezessék őket. Útközben egyaránt raboltak barátot, ellenséget, s mindjárt Bajorország és Svábország szélén, a Duna balpartján, Neuburgon túl, Liudolf egyik gazdag hívétől — mondják — több mint ezer paraszt családot hajtottak el rabszolgaságra. A Rajnán túl Wormsban, mint barátokat fogadták s virágvasárnapján (954. márcz. 19.) megvendégelték és gazdagon megajándékozták őket, bár itt is kimélet nélkül raboltak. Innen vörös Konrád herczeg maga vezette az Alsó-Rajna vidékére, Alsó-Lotharingiába, a Maasig,

---

ugyan Zalában, a Balatonhoz közel eső több Kálla — Köves-Kálla, Mindszent-Kálla, Szentbé-Kálla — helységekre emlékeztet. Werbulchu nemzetsége még 1318-ban is bír a Balaton környékén. Zalai Oklevéltár I. 149. Anonymus c. 41. szerint Botond Bulcsuval dúlta a byzanczi birodalmat, habár tagadja, hogy Konstantinápolyig jutott; ismeretes a krónikák (Kézai, KK. c. 34. Fl. II. 76, 137.) elbeszélése Botond vitézségéről Konstantinápoly alatt; nincs-e ebben valami emlékezés azokról a becsapásokról, melyeket Bulcsu ez idétt intézett a byzancziak ellen?

[1]) A német viszonyokról *Köpke-Dümmler:* Kaiser Otto der Grosse, 149. 208. Vörös Konrádról u. o. 131.

ellenségeinek -- Bruno kölni érseknek, Ottó király öcscsének, és Reginar hennegaui grófnak — birtokaira.

Köln vidéke megrémült, de a magyarok Mastrich táján, a hol Konrád megvált tőlük, átkeltek a Maason, megfordultak Gemblouxban, Namurtól északnyugotra, s április 2-án a Sambre mellett, a mai Charleroi közelében, a lobesi kolostorhoz értek. Ellentálló sereggel sehol sem találkoztak. »Lotharingiának híres vitézei fejüket vesztve, váraikba zárkóztak.« A lobesi barátok ijedve látták a közeledő porfelleget, melyből »mintha a föld gyomrából bújt volna elő« — legalább ijedt szemüknek — »ezer meg ezer sisak bontakozott ki.« A fürgébbek, fiatalabbak felfutottak a szomszéd hegyre, szent Ursmár és Ermin templomához, melyet már nehány nappal előbb karóval, sövénynyel, szekerekkel, úgy a hogy tudták, körülbástyáztak; a kik nehézkesebbek voltak, len maradtak a kolostorban.

A magyarok, a mint megérkeztek, mindjárt két barátot, Teutmárt és Theudulfot, a többiek szemeláttára lefejeztek, azután a hegyen lévő torlasz ellen fordultak, lődözték. Egyszerre azonban záporeső támadt, az íjjak húrja megereszkedett, a nyilazás lehetetlenné vált, s e váratlan fordulat annyira megdöbbenté a magyarokat, hogy az ostrommal rögtön felhagytak, s a ki nem akart mindjárt menni, azt a vezérek korbácscsal verték el. Azután felégettek valami templomot, megtalálták a kolostor kincsének egy részét, melyet a barátok elástak — míg a másik részt erősségükbe vitték, — és foglyaikkal tovább mentek délnyugatnak Cambray alá, mely mintegy nyolcz mérföldnyire feküdt Lobestől, a Schelde mellett. A város meg volt erősítve; a lakosság — mert kevesen voltak — a falak mögé huzódott (ápr. 6.); a magyarok ellentállás nélkül felgyujtották a külvárost, megrohanták a várost, de nem tudván megvenni, kifáradva visszavonultak; felütötték sátraikat nem messze a várostól a Schelde mellett, és megpihentek, megebédeltek. Csak Bulcsu vezér ügyes, hadratermett öcscse — vagy unokája — nyargalt nehányadmagával a városhoz, hogy a falat kémlelje. A városiak meglátták, kirohantak s a kis csapatot üzőbe vették; társai futottak, de Bulcsu vére szégyennek tartá

a futást, büszkén szembeszállt a polgárokkal; azonban oldalába kerültek, levágták, s fejét lándsán a város falára tűzték.

Bulcsu feljajdult, a mint öcscse halálát hallá, és dühösen visszatért seregével, hogy kegyetlen bosszut álljon a városon; de a cambrayi püspök leborult a város védőszentje, szent Gery sírjára, imádkozott, azután kisietett a bástyára, a polgárok közé; azok vitézül harczoltak, Bulcsu rohamát visszaverték. A magyarok kezdték unni az ostromot s Bulcsu beizent, hogy minden foglyot, minden zsákmányt, a mit a város körül szerzett, vissza ad: csak küldjék vissza öcscse fejét! De a polgárok nem bíztak szavában és kérését megtagadták. Erre a magyarok dühösen tüzes nyilakkal kezdték lövöldözni a várost, hogy ha már be nem vehetik, legalább a székesegyházat égessék el; — ki is gyúladt, de sikerült a tüzet elfojtani, és Bulcsu hada már csak szent Gerynek a város mellett fekvő monostorát akarta kirabolni, mert azt gondolta, hogy ott sok pénznek kell lenni; de a benrekedt papok és a beleszorult nép itt is vitézül ellentálltak; még a templomot sem tudták felgyujtani, mert ólomfedele volt, és már-már távozni készültek, mikor a védők közül egyik pap, ki a harangozótoronyból nézte a küzdelmet, hevétől elkapatva, közéjük lőtt. Ez oly dühbe hozta a magyarokat, hogy újból nekimentek a monostornak, ellenállhatatlan erővel betörtek, öt papot s a nép közül többet megöltek, a templomban tüzet raktak, úgy, hogy az épület végre bedőlt, s a megolvadt ólomtető, mint valami patak, szertefolyt. Azután felgyujtottak mindent, a mi még megmaradt a város körül, levágtak minden fegyverképes férfit a ki kezükbe esett, és foglyaikat, zsákmányukat összeszedve, április 10-én délkelet felé elindultak, átmentek Franciaországba, és szokott módon dúlva, rabolva, gyilkolva, foglyokat ejtve, apró, nem mindig szerencsés csatározások közt, melyekben sok foglyuk megszabadult, Vermandois-án, Saint-Quentin, Peronne vidékén keresztül, Rheims, Laon, Chalons (sur Marne) mellett el, Burgundiába hatoltak, s onnét Felső-Olaszországot hosszában végignyargalván, tértek vissza hazájukba.[1])

[1]) A 954 évi hadjáratról *Köpke-Dümmler* id. h. 231, 235. Kérdés, hogy a magyarok csak a német pártosok hivására jöttek-e? vagy jöttek,

E hadjáratukban a magyarok Franciaországnak csak északkeleti szélén surrantak végig, azon se valami nagy szerencsével. Elhatározták tehát 955-ben, hogy újra megtámadják.[1]) E vállalatra oly nagy sereg gyült össze, minő azelőtt sohasem; a németek 100,000 emberről beszéltek, mi tehetjük talán 20—25,000 lovas vitézre; de épen e nagyobb szám okozta kétségen kívül, hogy nem indulhattak már tél végén, kora tavaszszal, hanem be kellett várniok a nyarat, hogy — beleértve a vezeték- és mindenféle teherhordó lovakat — talán vagy 100,000 lónak elégséges takarmánya legyen.[2])

---

s azok csak felhasználták őket? A meghivásnak 953 végén kellett volna történni, de akkor Liudolfékuak kedvezett a szerencse, azoknak tehát nem is volt okuk még oly veszélyes segítségért folyamodni. Legvalóbbszínű tehát a szöveg felfogása, melyet Dümmler is vall *(Köpke-Dümmler* id. h. 231.), s ezt bizonyítja a magyarok viselkedése is, a kik — úgyszólván — csak mellesleg mozdíták elő Ottó ellenségeinek érdekeit, de azokat is sanyargatták, mit Widukind szavai (III. 31.): »Baioarii civili exercitu externoque fatigati, nam ungaris egressis, exercitu regali premuntur« szintén bizonyítanak. (MG. III. 456.) A gorzei monostor esetében Metz mellett, melyről a Miracula S. Gergonii (MG. SS. IV. 245., *Szabó* K. Vezérek kora 258.) beszélnek, minthogy a kolostor nagyon félre esett a magyar sereg utjától, csak valami elmaradt marodeur csapat szerepelhetett. Eléggé mutatja ezt az is, hogy ezek a magyarok majdnem *egy hétig* ólálkodtak a kolostor körül és még sem merték megtámadni, »bár falán oly rések voltak, hogy az ellenség a monostor kapujáig nyargalhatott volna«. E hadjáratról Anonymus is emiékezik c. 56., csakhogy — természetesen — épenséggel nem szabatosan. Azt állítja, hogy Ottó király ellenségei hívták a magyarokat. Vezérök nem is Bulcsu — azt már az 55-ik fejezet szerint a németek Léllel előbb kivégezték — hanem Botond, Előd fia Szabolcs és Eusee (Ősi)-fia Ircund vagy Urcun (Örkény). Kézai, a KK. c. 33. (Fl. II. 75, 136.) rövidebben, de még zavarosabban említik ezt a hadjáratot s az augsburgi csatával hozzák kapcsolatba.

[1]) Hungari cum immensis copiis et ingenti multitudine Bajoariam ingrediuntur volentes venire in Franciam. A *teljesen megbízható* Flodoord ez adata (MG. SS. III. 403.), melynek *Köpke-Dümmler* (id. h. 254. n. 4.) nem tulajdonít kellő fontosságot, bár Lotharingiában is tartottak e becsapástól (Ruotger c. 36. Bruno kölni érsek életében u. o. idézve), s a melyet Marczali Henrik, ki e hadjárattal újabban a Századokban (1894. 867. és köv. ll.) és az Athenaeum millenniumi történetében (I. 176. és köv. ll.) tüzetesen foglalkozott, teljesen mellőz, *érthetővé* teszi a magyaroknak ezt a különben érthetetlen hadjáratát.

[2]) Az *Annales Sangallenses Maj.* 100,000 emberre teszik a magyarok seregét, mások csak általjában véve *ingens, tanta multitudo*-ról beszélnek, mint Gerhard *Vita Oudalrici*-je c. 12. »tanta multitudo Ungarorum erupit, quantam tunc temporis viventium hominum nemo se antea vidisse in ulla regione profitebatur« (mind *Köpke-Dümmler* id. h. 252. n. 2.), a mi mellesleg mondva — nem sokat mond. De ha tekintetbe veszszük, hogy a magyarok más hadjárataikban rendesen nem nagy számmal jelentek meg, és mégis — mint a 898—899-iki olasz hadjáratokban

Németország ezúttal csak átjáró lett volna. Ott már teljesen Ottó győzött, Liudolf és vörös Konrád herczeg még 954 végén meghódoltak és büntetésül elveszték herczegségeiket; a bajorokat is, kik még lázongtak, de a kiket már a magyar pusztítás is megviselt, 955 év május havában végkép leverték, Henrik herczeg visszafoglalta herczegi székét s kegyetlen bosszuval egyik fő ellenfelének, Herold salzburgi érseknek, kit a multból még a magyarokkal való czimboraságggal is vádoltak, szemeit kitolatta. A magyarok tehát jónak látták Ottót csilapítani, elaltatni, nehogy útjokat elállja, és követeik junius végén — körülnézve, hogy miben áll a német belviszály? — mintegy régi barátságból, meglátogatták, vele Szászországban nehány napot töltöttek és valami »ajándékocskákkal« visszatértek. Alig távoztak azonban, már üzentette Henrik herczeg Ottónak, hogy a magyarok átlépték a határt, betörtek Bajorországba és harczra szólítják Ottó királyt. És csakugyan juliusban már ellepték és pusztították Bajorországot a Dunától a hegyekig, azután betörtek Sváborszagba, s a míg csapataik ott is, a Dunától az Illerig — ma Bajorország és Würtemberg határa — s a déli erdőségig mindent felperzseltek, a fősereg még bajor földön, a Lech jobb partján tábort ütött és a szemben eső Augsburgot akarta elfoglalni. A várost csak alacsony, gyönge fal köríté, de püspöke Ulrik, Ottónak kedves embere, ép oly szentéletű mint okos és bátor, a védelemről ügyesen gondoskodott. A magyarok a Lechre néző keleti kapun akartak betörni, de a város népe vitézül ellentállt; a nyílzáporban lóháton, papi ruhában, sisak, pajzs, pánczél nélkül, Ulrik is megjelent, buzdította híveit, míg a magyar vezér, ki a rohamot vezette és mindig elől járt, elesett, és társai holttestét felkapták, a táborba vitték s az ostromlással felhagytak 955. aug. 8-án. Másnap kora reggel a magyarok újra meg akarták kezdeni a támadást; már némi ostromszert is hoztak

is — mint iszonyú tömegek szerepelnek, hogy már 20,000 lovas mily nagy sokaságot mutat, kivált a hozzá nem szokott szemnek, végre hogy a nem nagyszámú magyarság hatvan éve tartó harczai után 100,000 embert ki sem bírt volna állítani, hogy a vereség után is maradt még magyar: a szövegben említett mennyiségnél az Augsburgnál harczolt és jobbára elveszett sereget nagyobbra nem tehetjük.

magukkal, hogy a falakat döngessék, de csodálkozva látták, hogy a város, Ulrik éjjeli fáradozása, buzdítása következtében erősebb volt mint megelőző nap, s a bástyák tele vannak védőkkel, a kik rohamukat készen várják. A támadók megálltak, haboztak; a vezérek — a falról látták — nógatták, buzdították, fenyegették — korbácscsal — az ingadozókat: mikor egyszerre megszólalt a fővezér kürtje, melyet az egész sereg ismert, és megállítá, visszahívta a támadni készülő csapatokat. Berthold gróf, a 937-ben elhunyt Arnolf bajor herczeg unokája, kinek atyja, ugyancsak Arnolf, 954-ben, mint bajor lázadó, Ottó és Henrik ellen harczolva elesett, Reisensburg várából — mely Günsburg mellett, közel Ulmhoz, a Duna jobb partján feküdt — hozta a hírt, hogy Ottó király sereggel közeledik. A magyarok tehát azonnal összeültek és elhatározták, hogy Augsburggal többé nem törődve — az úgy is övék lesz, ha győznek — eléje mennek Ottó seregének.

Ottó király, a mint hallotta, hogy a magyarok betörtek, Szászországból kevesedmagával — mert a szász hadak zömét a szomszéd szlávoktól való félelem otthon tartá — dél felé sietett. A hűbéres cseh herczeg ezer lovassal jött; a svábok szintén csatlakoztak. A frankokkal és bajorokkal már Augsburg közelében egyesült. Henrik bajor herczeg nagybetegen Regensburgban feküdt; helyette tisztjei vezették seregét. A frankok élén vörös Konrád jött, a ki most már nagyon bánta és vezekelve jóvá akarta tenni multjának bűneit. A vitéz, félelmes férfiunak megjelenése felvillanyozta a németeket, csatát kívántak, s Ottó megindult (aug. 9.) hogy megütközzék a magyarokkal. A két sereg portyázói találkoztak; mindegyik fél tudta, hogy közel van az ellenség. Ottó Augsburgtól nyugotra tölté az éjszakát. Ulrik püspök öcscse, Dietpald gróf kijött városi csapatokkal és hozzá csatlakozott. Seregét valami tizenkétezer emberre tehetjük.[1])

[1]) *Giesebrecht* (Geschichte der deutschen Kaiserzeit, I³. 421, 825.) Widukind elbeszéléséből kiindulva, hogy nyolcz *legio*-ban volt a német sereg, melyekből az egyiket a csehek ezer embere alkotta, következteti, hogy a német sereg vagy 8,000 emberből állott. Erre jól jegyzi meg Dümmler, id. h. 256 és köv. ll., hogy ebből talán ellenkezőleg az következik, hogy ez volt a legkisebb, legalább — hozzátehette volna — az ötödik

Augsburgtól délre, a Lech és Wertach közt, melyek Augsburgnál összefolynak, terül, mintegy öt mérföldnyire, a Lechmező, nem egészen egyenes, hullámos, kietlen síkság. Augusztus 10-én reggel a magyar sereg már átkelt a Lechen, a Lechmezőn volt s a németek elé nyargalt.

A németek is már kora hajnalban vonultak ki csatarendben, lobogó zászlóval, és Ottó megfogadta szent Lőrinczneknek, a kinek napja volt, hogy ha győz, Merseburgban püspökséget alapít és székesegyházat épít tiszteletére.

Ottónak gondja volt, hogy oly utat válaszszon, mely ne legyen egészen nyilt, hanem bokrok és cserjék némi védelmet nyujtsanak a magyarok nyílzápora ellen. A németek nyolcz csapatban, három csatasorban nyomultak előre. Legelől mentek a bajorok három csapatban; a második sorban jöttek a frankok vörös Konrád vezérlete alatt, és a király válogatott csapatjával, melyet a sereg javából állítottak össze; előtte vitték szent Mihály arkangyal nagy zászlaját, a diadal jelképét a sátán fölött. A harmadik sort a svábok alkották, két csapatban, élükön Burghard herczeg; leghátúl pedig, mint legbiztosabb helyen, a sereg málhája, podgyásza volt, az ezer cseh őrizete alatt.

A magyarok szokás szerint körülrajongták a német sereget, lődözni kezdték elől-hátúl, de hátulról mindjárt nagy kiáltozással rá is rohantak az utolsó csapatra; levágták, elfogták, szétverték a cseheket és elfoglalták a podgyászt; azután a svábokra került a sor; ezek sem tudtak ellentállni és meg-

---

csapatról, melyet Ottó vezetett, azt mondja az író III. c. 44: »quae erat maxima.« Valami rendkívüli nagynak azonban sem ezt, sem a többit nem képzelhetjük, mert különben az egyes lovas csapatok alig lettek volna kormányozhatók, pedig a felosztásnak ép az lehetett a czélja; s így ha Ottó csapatját 2,000 emberre teszszük, a többit, a csehek nyolczadik csapatját kivéve, átlag 1,500 emberre számíthatjuk, s így kijön 12,000 ember, tehát a magyar seregnek a fele. Ez arány mellett — mint katonaírók mondják — lehetséges oly győzelem, mint az augsburgi csatáé volt; míg, ha p. o. a német Kaiserchronik szerint 26,000 német és 128,000 magyar harczost veszünk fel, Köstler bajor őrnagy szavaival élve: »nicht anzunehmen ist, dass im freien Felde ein so grosser Unterschied in der Anzahl der Streiter ein derartiges Resultat, wie diese Schlacht in der That ergab, geliefert haben würde.« *(Köstler:* Die Ungarnschlacht auf dem Lechfelde 27, 28. ll.)

futamodtak. Ottó — elől-hátúl ellenség — a frankokat fordítá ellenük; s a míg szemben a magyarok nyílzáporát a németek megállották, vörös Konrád a hátulról támadott s most, okvetlenül, a harczban megzavarodott magyarokra rohant, szétűzte őket, minden prédát, foglyot visszavett s győzedelmesen tért vissza a főseregbez; de mikor a nagy hőségben, hogy lélegzetet vehessen, sisakját leoldá, pánczélingét levetette, magyar nyíl torkon találta és megölte. A válságos pillanatban azonban senki sem törődött a holttesttel, úgy, hogy a szlávok — csehek — fegyverzetét ellophatták. A döntés most szemben volt s Ottó egy perczig sem habozott, hogy a védelemből támadásra menjen át. Nehány buzdító szót mondott társainak, felvette pajzsát, megragadta a *szent lándsát*, a német királyság egyik jelvényét,[1]) s előre nyargalt a magyar sereg ellen. A magyarok felfogták, megállták a németek rohamát; ember ember ellen dühösen küzdöttek, de a németek leverték ellentállásukat. A magyarok hátráltak, futottak; a ki megállott, azt körülvették, elnyomták, levágták. A menekülők jobbára Augsburgnak vették útjokat s itt keltek át a Lechen, de a németek nyomukban voltak és még a túlpartra is követték őket. Sokan a magyarok közűl, mikor átúsztak, a sietségben a tulsó magasabb partról visszacsúsztak s a vízbe vesztek; másokat, kik fáradt lóval a szomszéd falvakban húzták meg magukat, az üldözők körülvették, a házakat rájuk gyujtották, úgy, hogy a lángokban lelték halálukat. A magyar tábort még az nap elfoglalták a németek és megszabadíták a foglyokat. Ottó király csak estére tért be Augsburgba Ulrik püspökhöz, kinek testvére Dietpald és unokaöcscse a csatában elestek, — és másnap (aug. 11.) folytatta az üldözést. Hírnökei mindenfelé felkelték a népet; egész Bajorország mozgásba jött. Az erősített helyekből, a hová menekült, mindenfelől kirohant a nép a menekülő magyarokra és agyonverte vagy elfogta őket. Minden réven, gázlón, emberek hajón, parton, elállták az utat, akadályozták, leölték a futókat. A csehek utólérték és csatában elfogták Lélt, egyikét a leghíresebb magyar vezéreknek;

[1]) A szent lándsáról *Waitz:* Jahrbücher des deutschen Reiches unter Heinrich den I. 3-ik kiad. 36, 67. ll.

maga Bulcsu is fogságba esett. Úgy üldözték a magyarokat, mint ők szokták a legyőzött ellenséget, csakhogy a németek üldözése most sokkal ádázabban, sokkal hosszasabban, egész a bajor határig tartott. A magyar sereg két-három nap alatt teljesen felbomlott, megsemmisült. Alig jött belőle ember haza hírmondónak.

A fogoly Bulcsut, Lélt és még egy harmadik vezért, Súrt, elvitték Regensburgba, és a kegyetlen Henrik, ámbár már sírja szélén állott, a hadi foglyokat: vezéreket, közembereket »nemzetük gyalázatjára« fölakasztatta. »Ocsmány halállal multak ki, mint megérdemelték, akasztófán döglöttek meg« — írja az egykorú német krónikás.

* * *

Az augsburgi csatáról számos író emlékezik, kiket Köpke-Dümmler [1]) jobbára szó szerint idéz. Összefüggő elbeszélést a csatáról azonban csak *Widukind* ad,[2]) s ehhez némi becses adattal *Gerhardus*[3]) járul. Nem csoda tehát, hogy nemcsak részleteiről, de még helyéről is vitatkoznak az írók, és p. o. *Wyneken Ernő*[4]) még azt is tagadja, hogy a csata a Lech mezején történt, hanem Augsburgtól északra teszi — merész combinatióval, épen nem meggyőző okokkal. A két első nevezett íróból azonban bizonyos tényeket meg lehet állapítani, melyekből ismét szükségképen más tények következnek, s azokból a csata képe már teljesebben megalkotható. Ebben jó hasznát vettem Köstler már fennebb idézett kis — 39 lapra terjedő — füzetének, mert ő ugyan gyenge historikus, — azt hiszi, hogy a magyarok nagy fontosságot tulajdonítottak Augsburg bevételének, holott azt — tekintve a magyar hadjáratok természetét — nem valami stratégiai okból, hanem csupán azért ostromolták, mint p. o. Cambrayt, hogy kirabolják, — de katonaszemmel nézi a dolgokat s lát olyat, a mi katonailag véve a dolgot, kézzelfogható, de a mit czivil ember szeme még sem vesz észre. A *Vita Oudalrici*-ből kitűnik mindenekelőtt,

[1]) Id. h. 252—259. [2]) III. 44, 46—48. MG. SS. III. 457 és köv. ll. [3]) Vita Oudalrici c. 12. MG. SS. IV. 401. l. [4]) Forschungen zur deutschen Geschichte XXI. 239 és köv. ll.

hogy mikor Ottó Augsburghoz ért, az augsburgiak érintkezésbe léphettek vele, mert Ulrik püspök testvére »Dietpaldus comes... cum ceteris, qui in civitate erant, nocte exiens in occursum venit«, — mert hogy ez valami lopva történhetett volna a magyar seregen keresztül, — mint Wyneken feltételezi, — nem is képzelhető, s ezt abból, hogy éjjel történt a csatlakozás, szintén nem lehet következtetni, annak egyszerű oka az lévén, hogy Ottó serege csak estére érkezett Augsburg alá. A magyar vezér — ugyancsak a *Vita Oudalrici* szerint — »a pugna civitatis cessabat« és Ottó elé menni — »in occursum ... regis ire« — készült. Köstler[1]) döntő taktikai okokból, melyeknek mellőzését a magyarokról nem lehet feltennünk, vagy, hogy szó szerint idézzek: »den kriegerischen Ungarn, welche ganz Mitteleuropa durchstreift hatten, und deren Leben ein zusammenhängender Kampf war, dürfen wir unmöglich eine Ausserachtlassung der einfachsten taktischen Grundregeln zuschreiben« — kétségtelennek tartja, hogy a magyar tábor, a honnan az egyes csapatok rajként kiindultak, a Lech jobb partján feküdt, tehát a magyarok nem ütöttek tábort ellenséges földön úgy, hogy visszavonulásukat hátuk mögött a folyó elzárja. Ez ellen nemcsak hogy nem szól semmi, hanem csakis ez által válnak érthetővé Widukind szavai: »Ungarii ... Lech fluvium transierunt«[2]) — a csata *előtt,* nem alatt, — a melyeket azok az írók, a kik fölteszik, hogy a magyar sereg már úgy is a Lech balpartján táborozott, semmiképen sem tudnak kellőképen magyarázni, s Widukind világos szavaival ellentétben, csak egy külön csapatra értik, s azt is vissza hagyják menni először a Lech jobb partjára, hogy azután ismét a bal partra kerüljön; tehát jól jegyzi meg Köstler, Dümmler ellenében: »Abgesehen dass man nicht so ohne weiteres einen Fluss wie den Lech überschreitet, um in den nächsten Augenblick wieder über denselben zu setzen, so ist auch in den Überlieferungen nichts zu finden, was eine zweimahlige Durchfurtung desselben auch nur von einem Theile des ungarischen Heeres annehmen läss.« A mi a csata további menetét, az ellenséges hadsereg körül-

[1]) Id. h. 28. [2]) III. c. 44.

rajzását illeti, az teljesen érthető, ha a magyar hadviselést szem előtt tartjuk; csakhogy nem szabad a német sereget úgy képzelni, hogy marsch-colonne-ban, a nyolcz csapat egymásután ment, — mert hiszen, mint Ottó tudta, szemben volt az ellenség, — hanem kifejlett csatarendben, a mi nem zárja ki, hogy több *treffen* volt egymás után, de nyolcz semmi esetre sem lehetett, hanem lehetett három, vagy — a cseheket beleértve — négy; s így történt, hogy mikor a cseheket és svábokat a magyarok már keresztültörték, Ottó — a ki, ha egymásután áll mindegyik csapat, legközelebb esett volna a magyarokhoz, — nem maga fordult vissza, hanem a negyedik csapatot, a frankokat küldte ellenük, kiknek — ha előtte lettek volna — még hátra kellett volna kerülni, mire sem idő, sem mód nem volt; de minden nehézség nélkül actióba léphettek, ha Ottó csapatjával egy vonalban állottak. Ennélfogva el kellett fogadnunk a csatarendet — csak a szászok képzelt külön csapatait hagyva el — mint azt Köstler[1]) construálja, csakhogy nem tartjuk szükségesnek felvenni, hogy a németek homlokzata épen délkeletnek és nem keletnek volt fordulva. Widukindból sem következtethetjük szükségképen, hogy mikor Ottó a magyar fősereget megtámadta, a frontban változás történt s épen ő és csapatja voltak a legelsők és nem a bajorok; vagy ha voltak, történhetett az úgy is, hogy az ő csapatja vagy az egyes bajor csapatok közt, vagy egyik szárnyukon az első csatarendbe nyomult. Widukind szavaiból egyébiránt: »Rex... cum intellexisset bellum ex adverso (szemben) esse et post tergum novissima agmina periclitari«,[2]) és később[3]) mikor a magyarok hátulsó támadása meghiusult: »totum pondus proelii ex adverso iam adesse conspiciens rex« — kitetszik, hogy a magyar fősereg szemben állott, nem volt tétlen, a mit különben gondolni se lehet, hanem alkalmasint nyilazott, talán épen úgy, mint Masz'udi szerint[4]) a valandari csatában, s az egész azt a benyomást teszi, — Marczali is[5]) effélére gondol, valamint azt is megengedi, hogy a magyar sereg egy része valószínűleg a Lech jobb partján maradt,[6]) — mintha az a, szokott

[1]) Id. h. 30 és köv. ll. [2]) III. 44. [3]) C. 46. [4]) Praries d'Or II. 61 és köv. ll. [5]) Századok id. h. 872. [6]) U. o. 871.

módon hátulról is nyilazó csapat vezére kedvező alkalmat látván, túlment volna feladatán s attaquirozott a nélkül, hogy a fősereg a dolgot kellőleg tudta volna. Vörös Konrád halálát a főcsata előtt való időre kell tenni, mikor a magyarok még nyilaztak, mert a mikor már futottak, alig lehettek oly közel Konrádhoz, ki e perczben már nem üldözte őket, mert hisz már levetette fegyverzetét, hogy nyíllal megölhették volna.[1]) Nincs okunk kételkedni, mint Dümmler is helyesen megjegyzi,[2]) hogy Lélt — mint az *Ann. Sang. Majores* beszélik — a csehek fogták el; érdekes, hogy Kézai s a krónikások szerint Lél különösen a csehekkel és a morvákkal harczolt[3]) s azokat a Vág mellékéről elűzvén, Galgócz tájékán lakott.

Freisingi Ottó krónikája a XII-ik század derekán[4]) és más, mai értelemben vett osztrák krónikák beszélik, hogy az augsburgi csatából csak hét magyar menekült meg. E hét magyarról nálunk is, másutt is némi homályos mondák keringtek, s ezeket — merész következtetést vonva belőlük — összeállította Dümmler *Über die Sage von den sieben Magyaren* czím alatt, a mit először a *Nachrichten von der Königl. Gesellschaft der Wissenschaften in Göttingen* 1868-ban adott ki, majd *Otto der Grosse* czímű sokat idézett művéhez függelékkép is[5]) kinyomatott. Krónikáink ezt mellesleg hozzák fel, legbővebben a *Chronicon Posoniense*,[6]) még pedig legújabb, már XIV. századbeli redactiójukban, — a mit bizonyít, a mellett hogy Kézaiban még elő sem fordul, az a körülmény, hogy a hét magyar esetét Taksony idejére teszik, holott a régibb krónikák szerint[7]) a magyarok kalandozásai csak Taksony idejéig tartottak, — hozzáfűzvén azt egy Galliából Szászország felé visszatérő magyar csapat vereségéhez, melynek nyoma Anonymusnál is meg van,[8]) de e *monda nélkül*. Említik pedig

[1]) Az üldözésre s a következményre vonatkozó adatok ugyancsak Köpke-Dümmlernél id. h. 260—263. [2]) Id. h. 261. n. 6. [3]) Fl. II. 73, 127. [4]) MG. SS. XX. 238. [5]) 588—592. ll. [6]) Fl. IV. 25 és köv. ll. Mátyás Flórián helyes megjegyzésével: hogy a *hét mogoriek* csak annyi, mint *hét magyarok* és nem két külön szó, mint p. o. a budai és dubniczi krónikákban *hét magyar et gyak*, vagy *magyarkák*. [7]) Anonymus c. 56, magában a KK. (Fl. II. 138.), a Dubniczi Krónika (u. o. III. 42.), a Budai Krónika ed. Podhraczky, 60. l. [8]) C. 55.

czáfolatául annak, hogy a hét magyar — a Névtelen jegyző *hetu moger*-je — foglalta el az országot, mert — mondják — e hét magyar alatt a nép bizonyos, Szászországban történt vereségből megmenekült, s ezért itthon mindenétől megfosztott, a társadalomból kizárt hét embert értett. Ha tehát ilyen monda volt is — Anonymus, mint érintém, még nem ismeri, vagy megvetette — s voltak is Magyarországon, kiket szent Lázár szegényinek neveztek, — a minek egyébiránt okleveleinkben semmi nyoma, — semmi esetre sem áll az, mit a Pozsonyi Krónika említ, hogy e hét ember ivadékait Szent István az esztergomi szent Lázár kereszteseknek adta, mert tudvalevőleg, e bélpoklosokat ápoló keresztes-rend csak a XII-ik század közepén keletkezett, s nálunk a rend esztergomi házáról — bár korábban kellett keletkeznie — először 1233-ban olvasunk. Furcsa Marczalinak [1]) felfogása: »Ugy látszik, hogy a későbbi jó keresztény felfogás a sátorról sátorra járó énekesekkel éreztette megvetését, midőn a gyávák utódainak állította őket.« Annak a *fable convenue*-nek viszhangja ez, mely a kereszténységben a régi nemzeti hagyományok ellenségét látja még akkor is, ha azok nem vonatkoztak egyenesen a pogány cultusra. Nagy Károly — kit az egyház szentnek tisztel — kézzelfogható czáfolata e felfogásnak; nálunk pedig p. o. Emese álmát, — melyet Anonymus és a Krónikák, a nélkül, hogy egymást ismernék, ugyanazokkal a szavakkal mondanak el, a mi közös latin forrásra mutat, — vajjon kik fordították latinra, ha nem keresztények, még pedig kétségkívül papok? — a kik ennélfogva másképen, és talán jobban tudták, mi volt a maguk korának jó keresztény felfogása, mint a mai kornak írói.

PAULER GYULA.

[1]) Id. h. I. 186.